

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: [Język modernizmu – recenzja]

Author: Paweł Jędrzejko

Citation style: Jędrzejko Paweł. (2004). [Język modernizmu – recenzja].
„Er(r)go” (Nr 9, z. 2, 2004, s. 193-196)

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

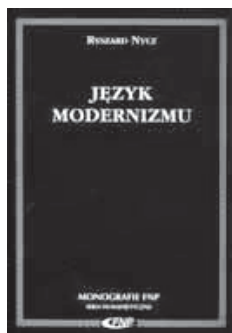
UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Ryszard Nycz, *Język modernizmu. Prolegomena historycznoliterackie*, (wyd. drugie). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002, (322 stron, wydanie w twardej oprawie).

To właśnie za *Prolegomena literackie* Ryszard Nycz – jeden z najbardziej cenionych polskich literaturoznawców i teoretyków literatury, redaktor naczelny dwumiesięcznika *Teksty Drugie*, autor książek tak doskonale znanych, jak *Sylwy współczesne czy Tekstowy świat*, oraz redaktor licznych tomów zbiorowych – otrzymał w roku 1998 Nagrodę Indywidualną Ministra Edukacji Narodowej. W roku 2002, nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego ukazuje się drugie już, nieznacznie uzupełnione wydanie tej istotnej książki, o której sam autor wypowiada się następująco:

Jest to książka o języku modernizmu w potrójnym sensie, bo w trzech zasadniczych, dopełniających się znaczeniach wykorzystywanego tu w konstrukcyjnej funkcji pojęcia „język”. [...] głównym przedmiotem uwagi są w tej pracy poglądy na język: te obiegowe, stanowiące składnik powszechnej na przełomie XIX i XX wieku wiedzy o kulturze; te głoszone specjalnie przez modernistów; oraz te, które znajdują uzasadnienie w ich twórczości literackiej, zwłaszcza zaś w jej części najbardziej nowatorskiej.

Rozważania na temat tak pojmowanego języka „na podobieństwo lejt-motywu” organizują całą pracę, w najogólniejszym wymiarze stanowiącą próbę skonstruowania podwalin takiego dyskursu teoretycznego, który pozwoliłby ujmować proces historycznoliteracki w kategoriach relacyjnych, a przede wszystkim jako funkcję ewolucji świadomości języka. Ponowoczesna świadomość języka stanowi – jak się wydaje – punkt wyjścia dla rozważań o charakterze rewizyjnym, których zasadnicze cele uczony wylicza w otwierającej jego wywód „Przedmowie”.

Pierwszym z nich jest „rozpoznanie prawomocności” kanonicznej tezy o fundamentalnym znaczeniu języka dla modernistycznej twórczości literackiej i humanistyki w dziedzinie literaturoznawstwa, „w szczególności zaś w odniesieniu do fazy instauracyjnej polskiego modernizmu na początku wieku”.

Za cel drugi stawia sobie autor wykazanie, iż mylne jest pokutujące do dziś w badaniach nad literaturą przeświadczenie o braku pogłębionej pisarskiej świadomości językowo-literackiej i domniemanym „kulcie „bezmyślnej”, bezrefleksyjnej, bezpośredniej artystycznej ekspresji” w twórczości doby modernizmu.

Celem trzecim jest zaś uwypuklenie „systemowości” transformacji, jakim literatura modernizmu podlegała:

[...] pojęcie języka funkcjonuje w tej pracy w pochodnym znaczeniu; polegającym na wyeksponowaniu „systemowego” – w tej mierze – charakteru przeobrażeń modernistycznej literatury jako odrębnej całości artystyczno-światopoglądowej, kształtującej swe specyficzne rysy (nurty, odmiany, elementy) w sieci wzajemnych powiązań wytworzonych w trybie systematycznej dyfe-

rencjacji i opozycji, a nie będących na przykład rezultatem logicznego wynika-
nia, przyczynowo-skutkowej ewolucji, czy „organicznego rozwoju” urzeczy-
wistniającego możliwości obecne potencjalnie od początku. W niniejszej pracy
ten proces wyodrębniania przez odróżnianie śledzony jest w obrębie sześciu,
moim zdaniem podstawowych, kategorii czy zespołów problemowych: moder-
nizmu, języka, podmiotu, literatury, krytyki literackiej oraz teorii literatury.

Kategoriom tym poświęcone są kolejne rozdziały książki. Rozdział pierwszy
podejmuje ogólną problematykę periodyzacji i genealogii zjawiska, które autor
określa mianem „modernistycznej formacji literackiej”. Badacz oferuje tutaj po-
głębioną refleksję nad historycznym postrzeganiem zasad władających moderni-
stycznymi dyskursami, proponując jednocześnie alternatywę dla „tradycyjnych”
sposobów myślenia o modernizmie. Ten etap wywodu prowadzi do „tymczaso-
wego” wniosku o modernizmie jako „inkluzie” postmodernizmu: w wyniku do-
minacji postmodernistycznego dyskursu inkluzywności, modernizm okazuje się
jednocześnie zjawiskiem wobec postmodernizmu „wewnętrznym”, niejako prze-
zeń „wchłoniętym”, lecz jednocześnie ascetycznie odosobnionym.

Rozdział drugi, zatytułowany *Język modernizmu. Doświadczenie wyobcowania
i jego konsekwencje* poświęcony jest modernistycznej świadomości językowej, której
stan rozpatrywany jest w powiązaniach z konsekwencjami modernizacji i dyfere-
ncjacji kultury „wyrażającymi się w doświadczeniu alienacji, autonomizacji [...] czy
racjonalizacji [...]”. Nycz analizuje ją między innymi w świetle korelacji, jakie można
zaobserwować między immanentną poetyką twórczości modernistycznej a filozo-
fią języka, teoriami językoznawczymi oraz świadomością literacką epoki. Wnioski,
do jakich prowadzi ten etap wywodu, stanowią podstawę do rozważań na temat
podmiotowości, które ujęte są w rozdziale trzecim.

Rozdział ten naświetla koncepcje podmiotowości, jakie rozwijały się w lite-
raturze polskiej od lat dziewięćdziesiątych XIX stulecia do lat dziewięćdziesią-
tych wieku XX. Kładąc szczególny nacisk na rolę, jaką w tym procesie odgrywa-
ła ewolucja świadomości języka, Nycz koncentruje swój wywód wokół czterech
podstawowych „metatropów” (symbol, alegoria, ironia i syllepsa), analizowanych
w świetle powiązań „między światopoglądowymi przesłankami immanentnych
poetyk a metodologicznymi podstawami literaturoznawczych teorii”. Te zaś, wy-
jaśnia badacz, służą mu jako „narzędzia”, które chciałby wykorzystać „do zary-
sowania elementarnej typologii historycznoliterackiej, przeprowadzonej ‘z punk-
tu widzenia podmiotu’ i ograniczonej w zasadzie do *stricte* literackiego materiału”.

Rozdziały kolejne, ilustrujące niejako poczynione dotąd obserwacje natury
ogólniejszej, mają charakter bardziej szczegółowych analiz „monograficznych”.
Rozdział czwarty poświęcony jest bowiem refleksji nad Stanisława Brzozowskie-
go krytyczno-filozoficznymi poglądami na temat literatury, zaś rozdział piąty –
koncepcjom krytyki i literatury Karola Irzykowskiego.

Podsumowujący i spajający poprzednie rozdziały teoretyczno-historyczną klamrą
rozdział szósty podejmuje problem dziejów nowoczesnej myśli teoretycznoliterac-
kiej w Polsce od jej narodzin, aż do „rozpadu wielkiej fabuły teoretycznej”, zjawi-

ska analogicznego do proklamowanego przez Lyotarda rozpadu Wielkich Metanarracji. Proces, o którym tu mowa, związany jest bezpośrednio z ewolucją modernizmu jako „formacji” (intelektualnej i literackiej), czy też – trafniej – jest bezpośrednią funkcją kształtowania się modernistycznej świadomości języka.

Tak prowadzony wywód pozwala Nyczowi przedstawić problematyczny ze względów typologicznych modernizm jako formację „ekskluzywną”, lecz w wyniku „dyskursywnego zawłaszczenia”, jakiego często dopuszczają się wobec modernizmu badacze współcześni – paradoksalnie spójną z „amorficznym” postmodernizmem, choć jednocześnie „niewygodnie” (złośliwie?) od postmodernizmu niezależną.

Pracę dopełnia *Aneks*, w którym czytelnik znajdzie dwa starsze studia autorstwa Ryszarda Nycza: „Gest śmiechu. Z przemian świadomości literackiej początku wieku XX (do pierwszej wojny światowej)”, oraz *Homo Irrequietus. Nietzscheizm w twórczości Wacława Berenta. W Nocie informacyjnej*, dotyczącej tej części pracy badacz wyjaśnia, że choć pod względem metodologicznym studia te (wyrastające z koncepcji modernizmu sformułowanej przez Stanisława Wykę) odległe są od analiz prezentowanych w zasadniczej części pracy, podejmują jednak zagadnienia ważne w kontekście centralnych rozważań *Języka modernizmu*, w istotny sposób uzupełniając główny tok rozwijanej w pracy argumentacji.

Znakomicie napisany i zorganizowany *Język modernizmu* jest bez wątpienia jedną z najważniejszych pozycji dotyczących tej „formacji” w literaturze polskiej, ale także jedną z najciekawszych (pro)pozycji metateoretycznych. Oferowany przez Ryszarda Nycza wieloaspektowy styl myślenia o ewolucji zjawisk historycznoliterackich nie tylko pozwala postrzegać zjawiska związane z omawianą przez niego formacją w skali znacznie szerszej, niż ta wyznaczana przez tradycyjne kategorie „literatury narodowej”, ale także otwiera możliwości badawcze przed literaturoznawcami poszukującymi sposobów osadzenia współczesnej, „globalnej”, postmodernistycznej kultury w ewolucyjnym, ponadnarodowym kontekście. *Prolegomena historycznoliterackie* stanowią więc także wstęp do rozważań nad stanem kultury współczesnej, współczesnym dyskursem literackim oraz językiem, w którym realizuje się podmiotowość XXI wieku.

Przypisy

¹ Jacques Derrida, *Mal d'Archive*, Paris 1995, przełożył Adam Dziadek.

² Rene Girard, „*To double business bound*”: *Essays on Literature, Mimesis, Anthropology* (Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 1978), s. 221.

³ Matthew Schneider, „*Harold Bloom*”. *The Western Canon: The Books and School of the Ages*. New York: Harcourt Brace, 1994. René Girard. *A Theater of Envy: William Shakespeare*. New York: Oxford University Press, 1991”, (<http://www.anthropoetics.ucla.edu/AP0201/bloom.htm>) w: *Anthropoetics - The Electronic Journal of Generative Anthropology* Volume II, number 1 (June 1996) <http://www.humnet.ucla.edu/humnet/anthropoetics/> (2004-06-24).

⁴ Matthew Schneider, „*Harold Bloom...*” (2004-06-24).

⁵ Michał Paweł Markowski, Ryszard Nycz, Małgorzata Sugiera, [opis serii na odwrocie strony tytułowej] w: Harold Bloom, *Lęk przed wpływem* (Kraków: Universitas, 2002).

⁶ Agata Bielik-Robson, *Sześć dni stworzenia. Harolda Blooma mitologia twórczości*, w: Harold Bloom, *Lęk przed wpływem* (Kraków: Universitas, 2002), s. 237.

⁷ Agata Bielik-Robson, s. 237 (przypis nr 33).

⁸ Agata Bielik-Robson, s. 237 (przypis nr 33). Maria Janion wywodzi znaczenie wyrazu *Bildung* od pierwotniego „ciosać”, lub „nadawać kształt” – i proponuje dla tegoż pojęcia polski odpowiednik „ukszałcenie”. (P.J.)

⁹ Paul de Man, *Review of Harold Bloom's Anxiety of Influence*, w: *Blindness and Insight. Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism* (London: Methuen&Co., 1983), s. 271, cytowane za: Agata Bielik-Robson, s. 237.

¹⁰ Agata Bielik-Robson, s. 238–239.

¹¹ Źródło: polskojęzyczna strona domowa serii *Studies in Sociology: Symbols, Theory and Society*, <http://www.jezyk-polski.pl/pts/halasp.html> (20.05.2004).

¹² Termin polski – *kulturoznawstwo* – nie oddaje do końca specyfiki tego, co świat anglojęzyczny rozumie pod pojęciem *culture studies*, dlatego proponuję tu bezpośredni, literalny przekład pojęcia oryginalnego.

¹³ Elżbieta Hałas, *Social Symbolism: Forms and Functions. A Pragmatist Perspective* http://www.kuleuven.ac.be/socialtheoryeurope/STESA-03/elzbieta_halas.pdf, s. 6 (2004.07.10).